

УДК 159.9.072.532:343.8

Наталія Коломієць,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Чернігівського національного технологічного університету*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу статей Кримінально-виконавчого кодексу України, які містять заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до кримінальних покарань, а також окремих норм кримінально-виконавчого законодавства, які не є заходами заохочення, однак мають заохочувальний характер. Розкрито поняття та значення наукової класифікації. Здійснено класифікацію заохочувальних норм Кримінально-виконавчого кодексу України за відповідними критеріями.

Ключові слова: заходи заохочення, заохочувальні норми, критерій, класифікація, Кримінально-виконавчий кодекс України.

Постановка проблеми. У процесі відбування кримінальних покарань заходи заохочення є вагомим інструментом, що спонукають засуджених виправитись і змінити своє життя. Кваліфікація за відповідними критеріями заохочувальних норм Кримінально-виконавчого кодексу України дасть можливість детально дослідити значення кожного заходу заохочення в процесі виправлення засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах незалежної України над проблемами кримінально-виконавчого права досить плідно працюють такі вчені, як К.А. Автухов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.Г. Ємельянов, О.Г. Колб, І.С. Михалко, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, С.І. Халимон, І.С. Яковець та інші.

Проте комплексних порівняльних наукових досліджень із цієї проблематики в Україні не проводилось. Тому порушене питання є досить актуальним.

Метою статті є розкриття поняття й значення наукової класифікації, здійснення класифікації заохочувальних норм Кримінально-виконавчого кодексу України за відповідними критеріями, а також визначення дієвості та ефективності заохочувальних норм у кримінально-виконавчому праві на підставі класифікації.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі питанням наукової класифікації різних понять у теорії права приділяється все

більша увага. Це пов'язано з тим, що виявлення й аналіз певних явищ за різними спеціальними ознаками збільшує межі пізнання та безперечно дає можливість повно й усебічно провести наукове дослідження. Класифікація належить до засобів систематизації знань і дає можливість отримати практичне підтвердження або заперечити теоретичні розробки науковця [1, с. 109].

Класифікація правових заохочень за тією чи іншою специфічною ознакою дає змогу встановити своєрідність їх зв'язків і відносин. У зв'язку із цим важко погодитись із думкою І.Я. Чупахіна, що «в результаті проведеної класифікації жодні внутрішні відносини між членами поділу (видами) не розкриваються». Насправді це не так. Варто підтримати думку про те, що класифікація об'єктів містить системний підхід. Розгляд класу як системи передбачає вивчення внутрішніх зв'язків з іншими видами, системоутворюючих факторів, які утворюють єдність його елементів.

Отже, усебічний аналіз правових заохочень не є можливим, якщо уявляти їх собі як певне нероздільне ціле. Наукова класифікація являє собою тонкий інструмент вивчення предмета, істотних і властивих йому закономірностей. Правильно проведена класифікація дає змогу відобразити закономірності розвитку тих чи інших видів, глибше розкрити зв'язки між ними. У свою чергу правильність і повнота класифікації залежать насамперед від вибору її заснування, яким, як правило, виступає найбільш істотна

ознака. В основу будь-якої класифікації повинні бути покладені такі істотні ознаки, які визначають сутність, специфічну роль і призначення розглянутого явища в регулюванні суспільних відносин.

Науково обґрунтована класифікація правових заохочень дасть змогу досягти таких результатів: чітко визначити місце кожного виду правового заохочення в системі чинного в державі права; краще усвідомити їх функції та роль; точніше визначити межі й можливості правового регулювання; удосконалити правотворчу та правозастосовну діяльність державних органів [2].

З огляду на зазначене проблема класифікації заохочень у кримінально-виконавчому праві є актуальною. Її вирішення дасть можливість не лише розкрити питання вдосконалення правозастосовної практики стимулюючих заходів, а й відобразити ознаки всіх заохочувальних норм кримінально-виконавчого права, їх особливості в процесі виправлення засуджених.

Кримінально-виконавче законодавство має специфічний і досить широкий діапазон видів стимулюючих заходів, які відрізняються за відповідними кількісними та якісними характеристиками, застосовуються різними суб'єктами кримінально-виконавчих право-відносин до встановлених груп засуджених і за певними підставами [3, с. 133]. Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України визначає певну систему заходів заохочення, що застосовуються до осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності. Якщо проаналізувати, за яким критерієм законодавець класифікує заходи заохочення, що застосовуються до засуджених, то з'ясуємо, що насамперед за видами покарання. Однак у Кримінально-виконавчому кодексі України є окремі норми, які до переліку заходів заохочення не включаються, проте мають заохочувальний зміст.

Отже, перший критерій, за яким доцільно класифікувати заходи заохочення, – це ступінь ізоляції засудженої особи від суспільства. За ним такі заходи поділяються на два види: заходи заохочення, що застосовуються до осіб, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та заходи заохочення, що застосовуються до осіб, які утримуються в умовах ізоляції.

Що стосується покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, зокрема штрафу, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, то під час виконання цих покарань до засуджених Кримінально-виконавчим ко-

дексом України (далі – КВК України) взагалі не передбачається застосування заходів заохочення.

Безумовно, це пов'язується зі специфікою зазначених покарань. Однак під час виконання покарання у вигляді виправних робіт статтею 46 КВК України передбачаються заходи заохочення, які можуть бути застосовані до засуджених: «Кримінально-виконавча інспекція за зразкову поведінку та сумлінне ставлення до праці щодо засуджених може застосовувати такі заходи заохочення: подання до суду матеріалів на засудженого щодо умовно-дostroкового звільнення або заміни невідбутої частини покарання штрафом».

Доцільно підкреслити, що поряд із наведеним власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган щодо засуджених до покарання у вигляді виправних робіт може застосовувати заходи заохочення, передбачені законодавством про працю.

Що ж стосується заходів заохочення, які застосовуються до осіб, які утримуються в умовах ізоляції, то доцільно почати з видів покарань, які, на нашу думку, належать до цього виду: арешту, обмеження волі та позбавлення волі.

Отже, до заходів заохочення, що застосовуються до осіб, які тримаються в умовах ізоляції, належать такі:

- а) заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до арешту;
- б) заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до обмеження волі;
- в) заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі.

Так, під час відбування кримінального покарання у вигляді арешту Кримінально-виконавчий кодекс України в статті 54 передбачає: «За сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи заохочення у вигляді подяки або дострокового зняття раніше накладеного стягнення».

Значно ширший перелік заходів заохочення встановлюється для осіб, засуджених до обмеження волі. Зокрема, за сумлінну поведінку й ставлення до праці до засуджених можуть застосовуватись такі заходи заохочення:

- подяка;
- нагородження похвальною грамотою;
- грошова премія;
- нагородження подарунком;
- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні.

А засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою та ставленням до праці довели своє виправлення, можуть у встановленому законом порядку бути представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (стаття 67 КВК України).

Не суттєво від попереднього відрізняється перелік заходів заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі (стаття 130 КВК України). До цих заходів належать такі:

- подяка;
- нагородження похвальною грамотою;
- грошова премія;
- нагородження подарунком;
- надання додаткового короткострокового чи тривалого побачення;
- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування й предметів першої потреби в сумі до 15% мінімального розміру заробітної плати;
- збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до 2 годин [4, с. 21].

Зауважимо, що цей перелік заходів заохочення, закріплений у частині 1 статті 130 КВК України, не завжди мав такий вигляд. Так, до 2010 р. до нього входило ще два види заходів заохочення: дозвіл на отримання додаткової посилки чи передачі та дозвіл на додаткову телефонну розмову. На підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» від 21 січня 2010 р. № 1828-VI ці два види заохочення було виключено зі статті 130 КВК України [5, с. 114]. Вказані заходи заохочення застосовуються до засуджених, які мають сумлінну поведінку, сумлінно ставляться до праці й навчання та беруть активну участь у роботі самодіяльних організацій.

Засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою та ставленням до праці й навчання довели своє виправлення, можуть у встановленому законом порядку бути представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (частина 2 статті 130 КВК України).

Щодо неповнолітніх і військовослужбовців, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає дещо інші заходи заохочення. Саме тому останній вид заходів заохочення доцільно поділити на заходи за-

охочення, які застосовуються до засуджених військовослужбовців (стаття 81 КВК України), та заходи заохочення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх (стаття 144 КВК України).

Так, до засуджених неповнолітніх, які відбувають покарання у виховних колоніях, за сумлінну поведінку та ставлення до праці й навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах можуть застосовуватись, крім передбачених статтею 130 КВК України, такі заходи заохочення:

- надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;
- надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів.

Тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником колонії, проте не може перевищувати 8 годин.

До засуджених військовослужбовців за сумлінну поведінку та ставлення до праці й військової служби можуть бути застосовані такі заходи заохочення:

- подяка;
- зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення;
- нагородження цінним подарунком або премією в розмірі місячного грошового забезпечення;
- зарахування до числа тих, хто виправляється.

Більше того, засуджені військовослужбовці, які сумлінною поведінкою та ставленням до праці й військової служби довели своє виправлення, можуть у встановленому законом порядку бути представлені командиром дисциплінарного батальйону до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (стаття 81 КВК України).

Варто зазначити, що ця кваліфікація заохочення відбувалась на основі конкретних статей КВК України, які містять вичерпний перелік заходів заохочення, що застосовуються до засуджених осіб. Однак у цьому нормативно-правовому акті є окремі норми, які мають заохочувальний характер, тому їх, безумовно, доцільно враховувати для повної кваліфікації. Подібні норми притаманні такому виду покарання, як обмеження волі та позбавлення волі.

Зокрема, у частинах 7 і 8 статті 59 КВК України зазначено, що засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у вигляді обмеження волі та мають сім'ї, після відбуття 6 місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за

межами гуртожитку зі своїми сім'ями. Ці особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації.

Також у Кримінально-виконавчому кодексі України передбачені такі норми:

– стаття 100 КВК України (зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі);

– стаття 101 КВК України, що передбачає можливість переведення засуджених, які стають на шлях виправлення;

– стаття 111 КВК України, що передбачає короточасні виїзди за межі виправних і виховних колоній;

– стаття 142 КВК України, що дозволяє засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці й дотримуються вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням зі спостережною комісією проживати за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю й пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку;

– частина 2 статті 143 КВК України, що визначає особливості відбування покарання у виховних колоніях;

– стаття 151 КВК України, яка містить заохочувальні норми, що можуть бути застосовані до засуджених, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі (можливість подати клопотання про помилування);

– стаття 151-1 КВК України (зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі).

Висновки

Очевидно, що КВК України містить чимало заохочувальних норм. Основні підста-

ви, за якими їх класифікував законодавець, – вид призначеного покарання та суб'єкт, щодо якого має бути застосовано ту чи іншу норму. Однак класифікація заохочувальних норм, що застосовуються до засуджених осіб, на цьому не вичерпується. Диференціація заохочувальних норм Кримінально-виконавчого кодексу України може бути різною. Варто зауважити, що практичне значення класифікації заохочень полягає в тому, що різні групи заохочувальних норм дають змогу чітко індивідуалізувати, диференціювати виконання кримінального покарання та застосовувати до засуджених різні засоби виправного впливу.

Список використаних джерел

1. Бабаян С.Л. Поощрительные институты уголовно-исполнительного права (теория и практика применения) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С.Л. Бабаян ; Академия управления МВД России. – М., 2014. – 592 с.

2. Кисельова О.М. Заохочення як метод правового регулювання / О.М. Кисельова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravolib.pp.ua/klassifikatsiya-pravovyih-pooschreniy-21213.html>.

3. Михалко І.С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених : [монографія] / І.С. Михалко. – Х. : Право, 2013. – 200 с.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21 січня 2010 р. № 1828-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12. – Ст. 114.

Стаття посвячена аналізу статей Уголовно-исполнительного кодекса Украины, содержащих меры поощрения, применяемые к лицам, осужденным к уголовным наказаниям, а также отдельных норм уголовно-исполнительного законодательства, которые не являются мерами поощрения, однако имеют поощрительный характер. Раскрыто понятие и значение научной классификации. Осуществлена классификация поощрительных норм Уголовно-исполнительного кодекса Украины по соответствующим критериям.

Ключевые слова: меры поощрения, поощрительные нормы, критерий, классификация, Уголовно-исполнительный кодекс Украины.

This article analyzes the articles of the Criminal Executive Code of Ukraine, contain incentives that apply to persons sentenced to criminal penalties, as well as certain provisions of penal legislation, which are not measures of encouragement, however, have a promotional character. Opened the concept and importance of scientific classification. Implemented classification of incentive norms of the Criminal Executive Code of Ukraine on the relevant criteria.

Key words: promotion measurements, promotion rules, criteria, classification, Criminal Executive Code of Ukraine.